

Havaintoja

- PÄÄKKÖNEN, I. 1973: Oppikouluun pyrkineiden sanavarat. Lisensiaatintyö. Oulun yliopisto.
- SAARELA, L. 1991: Neljäsluokkalaisten tyttöjen ja poikien sanaston eroista. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 33. Oulun yliopisto, Monistus- ja kuvakeskus, Oulu.
- SAUKKONEN, P. — HAIPIUS, M. — NIEMIKORPI, A. — SULKALA, H. 1979: Suomen kielen taajuussanasto. WSOY, Porvoo.
- SJÖDOFF, I.-L. 1989: Med svenska som mål. Effekter av två undervisningsprogram på invandrarelevets svenska i skrift. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 2. Graphic Systems, Stockholm.
- SÄRKILÄHTI, S.-L. 1977: Tyyliintutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistyksen julkaisuja N:o 19. Turun yliopiston offsetpaino, Turku.
- VIBERG, Å. 1989: Vägen till ett nytt språk 1. Andraspråksinlärning i ett utvecklingsperspektiv. Natur och Kultur, Stockholm.
- VIBERG, Å. 1991: Utvärdering av Skolförberelsegrupper i Rinkeby. En longitudinell djupstudie av språkutvecklingen. Rapport 4. Stockholms universitet. Centrum för tvåspråkighetsforskning. International Tryck AB, Uppsala.
- VOIONMAA, K. 1990: Aikuiset sanaston oppijoina. Tommola, J. (toim.), Vieraan kielen ymmärtäminen ja tuottaminen, AFinLan vuosikirja 1990, s. 227–256. Turun yliopiston offsetpaino, Turku.

»Sielles poican Christiane ilmei»

Nykysuomen tuttavallissävyyinen liitepartikkeli *-s* on selitetty syntyneeksi yksikön 2. persoonan pronomini *sa* ~ *sä* tai

demonstratiivipronominista *se*, määrätapauksissa myös näiden sekoittumisesta (Rapola 1965: 325; Hakulinen 1979: 88–89, 235). Vanhasta kirjasuomesta tuttu, tosin sielläkin melko sporadinen *n*-liite on vastaavasti syntynyt *ma* ~ *mä*-pronomini (esim. Agricolan *iostan* 'josta minä' ja Finnon *coscan* 'koska minä'). Nykysuomesta ensimmäisen persoonan pronominiyhente on kadonnut; *s*-liite on sekin käynyt yleiskielessä harvinaiseksi, mutta on puhutussa kielessä ekspansiivinen. Vanhan suomen ajoista liitteen funktio näyttää selvästi muuttuneen.

Puhesuomen *s*-liite on pragmaattinen partikkeli siinä missä *-hAn*, *-kin*, *-kAA* ja *-pA*. Se esiintyy etenkin *kO*- ja *pA*-liitteiden jatkona kysymyksien ja käskyjen lieventimenä tai väitteiden vahvistimenä, joskus muissakin tapauksissa (vrt. NS): *Sinäkös siellä olet? Tulepas jo! Onpas täällä kuuma! Kuinkas kävi? Annas kun katson.* Nykypuhuja ei yleensä kytke *s*-liitettä pronominiin *sinä* tai *se*, eikä konteksti aina tällaista kytköstä sallikaan: *Auttakaapas! Lähdetäänpäs! Ovatpas he tyhmiä! Toisaalta: Ettäs sen sitten tiedät!*

Liitepartikkelien käyttö on vanhassa suomessa ylipäänsä vähäisempää kuin nykykielessä. Jos otetaan huomioon vain ne partikkelit, joilla on nykykielessä pragmaattisia funktioita (liitteet *-kA* ja *-kO* eivät tällöin sisälly laskelmaan), liitepartikkeleita on tuhatta tekstisanetta kohti eri aineistoissa seuraavasti: Mikael Agricolan teokset 5,8 (vrt. Lievonen 1985: 19), 1600-luvun saarnatekstit 3,8¹ ja nykyinen kirjoitettu kieli 12,8 (vrt. Karlsson 1982: 310). Yleisin liitepartikkeli on Agricolan teksteissä juuri *-s* (58 %); 1600-luvun aineistossa liitteen edustus on tästä puolet (29 %), kun taas nykyisessä kirjasuomessa liitteiden *-hAn*,

¹ Kyseisessä aineistossa on kaksitoista saarnaa ja yhteensä 68 650 sanetta. (Ks. Forsman Svensson 1990: 13).

-*pA* ja -*s* yhteisosuus on vain 13 %. Liitepartikkeleita viljellään puhutussa kielessä kaksi kertaa niin paljon kuin kirjoitetussa, mutta murteiden väliset erot ovat huomattavat (Pajunen – Palomäki 1984: 50–57). Vanhan kirjakielen pohjana olevissa lounaismurteissa liitepartikkeleita käytetään vähiten ja partikkelijakama on muihin murteisiin nähden yksi-puolinen. Tässä suhteessa lounaismurteet ovat lähimpänä sekä nykyistä kirjasuomea että 1600-luvun saarnakieltä.

Agricolan kielessä *s*-liitteen runsaus on silmäänpistävää. Liitteellä ei Agricolan teksteissä enempää kuin 1600-luvun saarnoissakaan ole nykysuomen pragmaattista² funktiota, vaan puhtaasti kielipillinen: liite on aina tulkittavissa *sinä*-pronominin vastineeksi, yleensä lauseen subjektiksi, imperatiivimuodoissa puhutteluksi: *coscas heille annat* (I:209); *iocas walmistanut olet* (II:205); *Tules tenne* (III:448); *eles 'älä sinä'* (III:534). Sellaisia tapauksia, joissa *s*-liitteen voisi tulkita *se*-pronominista lyhentyneeksi, en ole 1500- ja 1600-luvun teksteistä löytänyt. Tästä funktioerosta johtuu, että -*s* liittyy nykykielessä usein verbimuotoihin (ks. edellä olevia esimerkkejä), vanhassa suomessa taas pronomineihin ja partikkeleihin. Agricolan *s*-liitteistä lähes puolet esiintyy konjunktioissa ja adverbeissa (*ettes, iottas, coscas, waickas; cusas, nijns, sijttes, testes* ym.). Noin kolmannes liittyy pronomineihin (esim. *iocas 'sinä, joka', Ketes, Cucas, mites, Neites*) ja lähes neljännes verbeihin, tällöin yleensä *kO*- tai *pA*-liitteen jatkona tai myös imperatiivimuodoissa (*Etkös, Nä-*

ekös, Olecos, Panecos, Teekös, tiesickös; Etpes; Catzos, Muistas, Sanos). Samoissa yhteyksissä -*s* esiintyy 1600-luvun saarnateksteissä sekä Petraeuksen (1649) ja Martiniuksen (1689) kieliopissa, joiden esimerkistöä tapaa *s*-liitteisiä sanamuotoja eri jaksoista.³

Psalttarinsa (1551) esipuheen loppusäkeissä Agricola viittaa lyhyesti julkaistavan teoksen syntyyn: hän pyytää lukijaa muistamaan rukouksissaan psalmien suomentajia ja toteaa suomenostyön tapahtuneen Turun kaupungissa »Pyhen Lauritzan Honese». Turun koulun opettajana Agricola oli tuomiokapitulitulin jäsen ja Pyhän Laurentiuksen (Lauritsan) prebendan haltija. Kyseiseen prebendaan sisältyi asumisoikeus turkulaiseen kaupunkitaloon, ns. Lauritsan huoneeseen, joka sijaitsi tuomiokirkon kupeessa aivan Turun koulun vieressä (Rapola 1967: 31–33; Tarkiainen–Tarkiainen 1985: 73–76). Viitattuaan kääntäjiin (Agricolan ohella Paavali Juusten ja tämän koulupojat) Agricola jatkaa:

*Sielles poican Christiane ilmei,
quin HERRA neite meiden cauttan tei.*

Mikael Agricolan esikoinen Kristian syntyi joulukuussa 1550 (Tarkiainen–Tarkiainen 1985: 126) psalmien suomenostyön ollessa parhaillaan käynnissä. On luonnollista, että Agricola laatiessaan teokseensa runomuotoista esipuhetta halusi mainita tämän tärkeän tapahtuman. Martti Rapolan (ks. Polameri 1980: 58) modernistamana Kristiania koskeva säe kuuluu: *Siellä syntyi poikani Kristian*. Tällöin adverbin *Sielles* jälkiliite olisi katsottava *se*-pronominista lyhentyneeksi. Olen edellä todennyt, että liitepartikkeli -*s* edustaa Agricolan kielessä poikkeuksetta *sinä*-pronominia ja

² Pragmaattisena voinee sitä vastoin pitää vanhan suomen *stA*-liitettä, joka on kehittynyt *se*-pronominin partitiivista. Sillä tuntuu olevan jonkinlainen tehostava merkitys aivan kuten nykykielen liitteillä -*hAn*, -*pA* ja -*s* (vrt. NS): *Mikes-te sis minun Palcan on?* (Agr. II:475) *Hyljäköst Jumala meidän heicon Uscom tähden?* (Proc 1681 C4a).

³ Petraeus esittelee adverbeina ilmaukset *catzos/ ecce* ja *annas nähdä/ sodes*, minä lisäksi häneltä löytyy *kOs*-tapauksia sekä ilmaus *cungas/quorsum tu* (mts. 41, 52, 66). Martiniuksella on samat esimerkit (s. 70, 90, 118).

Havaintoja

että lähes puolet esiintymistä on partikkeleita (aivan kuten kyseisen säkeen *Sielles*). Kyseessä on Agricolan yleisimmän liitepartikkelin yleisin esiintymäympäristö. Lauseen predikaatti on muodoltaan yksikön 3. persoonassa (*ilmei* 'ilmestyi, syntyi'), mutta Agricolan teksteissä ja nimenomaan runoissa kolmas persoona korvaa usein muun persoonan riimin tai rytmin vuoksi. Pari esimerkkiä samaisen Psalttarin esipuheesta: *Sille toinen on kevie ia piene, wiedzhexes cungas matkusta liene* ('mihin matkustanetkin'); *Joskos sis Temen ottais ia lukeis* ('jospa siis tämän ottaisit ja lukisit').

Edellä esittämäni perusteella tulkitseen puheena olevan säkeen predikaatin yksikön 2. persoonaksi ja säkeen puhuteluksi: *Siellä synnyit sinä, poikani Kristian*. Tällöin saa selityksensä myös erisnimen outo *e*-päätteinen asu *Christiane*: kyseessä on latinan vokatiivi eli puhutelusija. Mainittakoon, että Agricola puhuttelee vastasyntyntä poikaansa toisessakin tuotteessaan, vieläpä samoihin aikoihin. Abckirian nimiörunon (*Oppe nyt wanha, ia noori*) alussa on latinankielinen tervehdys *Michael Agricola Christiano Salutem*, joka on tulkittu kahdella tavalla: 1) 'Agricola tervehtii kristittyä [lukijaa]'; 2) 'Agricola tervehtii Kristiania' (ks. Kaukonen – Suomi 1967: 8; Tarkiainen – Tarkiainen 1985: 102, 147). Aapisen 24-sivuinen näköispainos on koostettu eri painosten eri aikoihin löydettyistä katkelmista (Rapola 1967: 47–49; Tarkiainen – Tarkiainen 1985: 147–150): ensimmäinen painos lienee ilmestynyt noin 1543, toinen mahdollisesti 1551, jolloin Agricola oli juuri tullut isäksi, ja kolmas 1559. Tuntuu luonnolliselta, että toisen painoksen tervehdys on tässäkin suunnattu Kristianpojalle. Olihan kyseessä Mikael Agricolan esikoispoika (näillä tietämin myös ainoa), jonka syntyessä Agricola oli jo nelissäkymmenissä.

PIRKKO FORSMAN SVENSSON

LÄHTEET

- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1990: Vanhan kirjasuomen teonnimistä ja teonnimirakenteista. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 5. Umeå.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- Index Agricolaensis I–II. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki 1980.
- KARLSSON, FRED 1982: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Porvoo – Helsinki – Juva.
- KAUKONEN, VÄINÖ – SUOMI, VILHO 1967: Ruotsin ajan suomenkielistä runoa ja proosaa. Tietolipas 50. SKS, Forssa.
- LIEVONEN, MAURI 1985: Mikael Agricolan teosten liitepartikkelit. Suomen kielen pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: Hodegus Finnicus. Holmiae. Näköispainos. SKS, Helsinki 1968.
- NS = Nykysuomen sanakirja. Porvoo – Helsinki 1966.
- PAJUNEN, ANNELI – PALOMÄKI, ULLA 1984: Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 30. Helsinki.
- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: Linguae Finnicae brevis institutio. Aboae. Näköispainos. SKS, Helsinki 1968.
- Polameri 1980 = Runojen kirja. Toim. Veikko Polameri. Keuruu.
- RAPOLA, MARTTI 1965: Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 197. Helsinki.
- 1967: Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana. Tietolipas 49. SKS, Forssa.
- TARKIAINEN, VILJO – TARKIAINEN, KARI 1985: Mikael Agricola – Suomen uskonpuhdistaja. Keuruu.